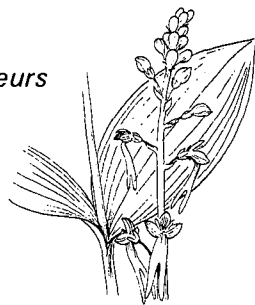

Opzienbarende vondsten van orchideeën in Noord-Holland

door
Karel de Beurs

Grote keverorchis

Zelfs in een provincie als Noord-Holland, waar als gevolg van verstedelijking, planologische en cultuurtechnische ingrepen in het landschap en tot milieuschandalen uitgroeïende (il-)legale vuilstortingen de flora op veel plaatsen verarmde, valt zo nu en dan een lichtpunt te noteren. Nôg boeiender wordt het als blijkt, dat zich juist ten gevolge van menselijk ingrijpen in het landschap een in floristisch opzicht zeer opmerkelijke ontwikkeling voordoet die een verrijking van de plantengroei van dit gebied betekent.

Ons 'orchideeënplekje' en zijn milieu

Het zal de lezer duidelijk zijn, dat de precieze ligging van de groeiplaats hier uit 'preventieve overwegingen' niet vermeld wordt. We beperken ons tot de vaststelling dat het terreintje ergens op kaartblad 25 West van de Topografische kaart te vinden is.

Voor wat betreft de overige plantengroei valt op te merken, dat de boomlaag bestaat uit Canadese populier (*Populus canadensis*) en Zomereik (*Quercus robur*), terwijl we ook diverse cultuurvariëteiten van de Meidoorn (*Crataegus* sp.) en een aantal andere struiken en kruiden, die als 'bosplantsoen' getypeerd kunnen worden, aantreffen. De hiervoor geschetste begroeiing wordt afgewisseld door grasstroken, waarin Schapegras (*Festuca ovina*) domineert.

De bodem bestaat uit kalkrijk, voedselarm zand. Het onderzoek naar de voedselrijkdom van de homogene, opgebrachte bodem, uitgevoerd door het Bedrijfslaboratorium voor Grond- en Gewas-

onderzoek te Oosterbeek, leverde het volgende beeld op:

kalktoestand:	hoog
fosfaat:	vrij laag
kali:	laag
magnesium:	goed
pH-KCl:	7,5
koolzure kalk:	4,5%
humus:	2,5%
afslibbaar:	7%
P-Al P205:	20 mg/100 gram
kaligetal:	10
K-HCl K20:	6 mg/100 gram
MgO:	7 mg/100 gram

Zoals reeds werd vastgesteld is dit terrein 'opgehoogd' en het maaiveld ligt thans 3,50 meter boven het oorspronkelijke niveau. Als gevolg hiervan bevindt het grondwater zich diep onder het maaiveld en is het vrijwel onbereikbaar voor de aangebrachte beplanting.

De uiterst geringe vruchtbaarheid van de bodem, die samen met de kalkrijkdom en de optredende uitdroging van de grond zo funest is voor de cultuurbeplanting, blijkt echter vestigingskansen te bieden aan de aan dergelijke omstandigheden aangepaste soorten uit de 'vrije natuur'. Dat dergelijke milieuomstandigheden echter zouden kunnen leiden tot het voorkomen van zeer zeldzame orchideeën als de Bijenorchis (*Ophrys apifera*) en de Bruinrode wespenorchis (*Epipactis atrorubens*) zal eenieder – en dus ook de schrijver van deze bijdrage – verbazen.

'n 'Aparte' tussen de 'tolerante jongens'

Mijn orchideeën-verhaal zou moeten beginnen met de vondst van de groeiplaats van een tiental exemplaren van de Breedbladige wespenorchis (*Epipactis helleborine*) in juli 1980. Geen bijzondere orchidee, soms is deze soort welhaast een 'cultuurvolger'.

Bijenorchis (foto: K. de Beurs).

Op 3 juni 1981 vond ik temidden van deze 'tolerante jongens' in een schrale, naar het zuiden gerichte grasberm, tot mijn stomme verbazing een prachtige orchidee en wel de Bijenorchis! Na bekomen te zijn van de opwindende die deze vondst teweeg bracht, zocht ik verder en ... er bleken nog 29 Bijenorchissen te staan. Daarmee kwam het totaal voor juni 1981 – verspreid over twee groeiplaatsen – op 30 exemplaren, een ongekend en hartverwarmend gezicht.¹⁾

Na de grote vreugde kwam de zorg voor het in stand houden van (deze groeiplaats van) de Bijenorchissen bij mij op. Het lukte om de beheerder van dit terrein van de betekenis van deze vondst te overtuigen en ... het maaibeheer werd aangepast. Voortaan zou pas in de eerste week van september worden gemaaid, zodat de Bijenorchissen zouden kunnen groeien, bloeien, zaad zetten en zaad verspreiden.

1) Na het ontdekken van de Bijenorchissen in juni 1981 heb ik contact gezocht met verschillende instanties, waaronder de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, het Rijksherbarium en natuurlijk ook de Orchideeënvereniging.

Twee bloemen van de Bijenorchis (foto: L. A. Blom).

Bijenorchis

Breedbladige wespenorchis

1981 ... een grandioos orchideeënjaar!

In een geheel ander gedeelte van het terrein was ik, ook in juni 1981, tegen een erg vroeg bloeiende wespenorchis aangelopen. Na het raadplegen van een flora en ... het opsnuiven van een onmiskenbare vanille-geur was er geen vergissing meer mogelijk. Dit moest wel de zeer zeldzame Bruinrode wespenorchis zijn, een soort die binnen onze grenzen slechts bekend is van één vindplaats bij Wijlre in Zuid-Limburg!

Controle-determinaties bevestigden dat het om deze soort ging. De hier gevonden orchidee had een hoogte van 30 centimeter en telde 7 bloemen; ernaast stond een soortgenoot van 5 cm zonder bloemen.

Op weer een andere plaats in het terrein stond, ook weer in juni, een Grote keverorchis (*Listera ovata*) te bloeien. En het aantal Breedbladige wespenorchissen schatte ik in 1981, over het gehele terrein gezien, op ongeveer 500. Zowel in de volle zon als in de diepe schaduw stonden grote, forse planten te bloeien. De planten werden hier – in tegenstelling tot die welke ik in de duinen aantrof – nauwelijks door konijnen aangevreten.

Kortom ... 1981 was een grandioos orchideeënjaar en zou nog beter worden toen ik in de herfst van 1981 een derde groeiplaats van de Bijenorchis vond. In totaal telde ik 90 rozetten verspreid over 3 groeiplaatsen. Kennelijk gaat ook hier de stelregel van professor BEIJERINCK op: 'Alles is overal, doch het milieu selecteert'.

'n Spannende winter ...

Nadat in de zomer de eerste zorg met betrekking tot het voortbestaan van deze orchideeëngroeiplaatsen door het instellen van een aangepast maairegime was weggenomen, diende zich tegen de winter een nieuw probleem aan, namelijk de

vraag of de Bijenorchissen zouden kunnen overwinteren. Waar allerlei planten zich namelijk tegen de winter 'indekken' door bovengronds af te sterven, gaat de Bijenorchis juist vóór de winter bovengronds een rozet aanleggen. De Bijenorchis, van huis uit een mediterrane telg van de orchideënfamilie, maakt zich het voortbestaan in ons winterse klimaat wel erg moeilijk, zou men denken.

De winter 1981-1982 werd scherprechter. In deze winter kwamen twee perioden met strenge vorst voor, waarbij het kwik maar liefst tot -14°C daalde! In de eerste periode beschermde een pak sneeuw de rozetten van de Bijenorchis, maar tijdens de tweede vorstperiode ontbrak deze 'winterjas' en moesten de planten zonder enige bescherming de koude trotseren!

Hoewel hierdoor flinke schade aan de rozetten werd toegebracht, bleek dit niet van invloed te zijn op het aantal in 1982 bloeiende planten. In juni 1982 stonden maar liefst 61 exemplaren van de Bijenorchis in bloei. De vroegste hadden, vermoedelijk als gevolg van de droge voorzomer, weinig bloemen. De later bloeiende planten droegen 4 à 5 bloemen, wellicht veroorzaakt door de regenrijke dagen rond de 18e juni 1982.

Het aantal Breedbladige wespenorchissen was in 1982 opnieuw groter geworden. De Grote keverorchis kwam door de droge voorzomer niet tot bloei, terwijl de Bruinrode wespenorchis weer 30 cm hoog werd en weer 7 bloemen telde. De bloeiende plant werd opnieuw vergezeld van zijn kleine soortgenoot.

Een telling van het aantal rozetten van de Bijenorchis op 11 december 1982 leverde tot mijn grote vreugde maar liefst 203 rozetten op. Ongetwijfeld heb ik er nog een aantal over het hoofd gezien. Het aantal groeiplaatsen was uitgegroeid tot vier. Wie weet of we tellen in 1983 meer dan 100 bloeiende Bijenorchissen!

Een blijvertje?

De hier beschreven groeiplaats in Noord-Holland is, voor zover thans bekend, de noordelijkste standplaats van de Bijenorchis en na Wijlre in Zuid-Limburg tevens de rijkste groeiplaats van deze soort in Nederland.

Hoewel, voor zover een en ander te overzien valt, alle voorzorgen die een voortbestaan van deze groeiplaatsen kunnen verzekeren genomen zijn, garandeert dit nog niet dat de soort zich zal kunnen handhaven. Ter illustratie van de wisselvalligheid van het voorkomen van de Bijenorchis voeg ik hierbij een citaat uit SUMMERHAYES 'Wild Orchids of Britain' (1951, blz. 307): 'For in the bee-orchid, the quality of fluctuating, known in

Bruinrode wespenorchis (foto: K. de Beurs).

many other orchids, seems to reach its maximum development.' (Vrij vertaald: Bij de Bijenorchis komt het aspect van fluctuaties in de aantallen, dat we van veel andere orchideeën kennen, wel het sterkst naar voren.). Zo werden er op een vindplaats in Ierland in 1923 12 Bijenorchissen gesignaleerd; in 1924 werden er honderden en volgens sommige waarnemers zelfs duizenden gezien! In 1925 vond men er slechts 9, in 1926 'they were again plentiful', terwijl er in 1928 nog slechts 2 exemplaren stonden.

Al met al nóg een reden om met bijzonder veel belangstelling de ontwikkelingen op ons Noord-hollandse 'orchideeënplekje' in de gaten te houden!²⁾

Tot slot wil ik alle personen, die hun tijd hebben gegeven om de vindplaatsen te bezoeken en van wier kennis ik mocht profiteren, hartelijk danken.

Adres van de schrijver:

De tekeningen van M. J. C. Kolvoort zijn uit: Joh. Bolman. Wilde planten in en bij Amsterdam (Nat. hist. bibl. v.d. KNNV, nr. 22).

2) Eind januari 1983 werd hier nóg een groeiplaats van Bijenorchissen gevonden! Er werden toen weer enkele nieuwe rozetten gevonden.